

Ewa Letkiewicz

Instytut Nauk o Kulturze
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie <https://orcid.org/0000-0002-1621-7947>

Franciszek Jaworski (1873–1914) – pierwszy historiograf biżuterii polskiej¹

Franciszek Jaworski (1873–1914) – the first historiographer of Polish jewelery

Streszczenie: Artykuł dotyczy postaci lwowskiego historyka, antykwariusza, kolekcjonera, dziennikarza, publicysty Franciszka Jaworskiego (1873–1914). Jego prace poświęcone polskim pierścieniom historycznym z lat 1911–1913 są pierwszymi, które dokumentują te przedmioty, pochodzące z końca XVIII stulecia i z wieku XIX.

Zwłaszcza praca o pierścieniach powstała w 1913 roku wywarła znaczący wpływ na późniejsze piśmiennictwo poświęcone polskiej biżuterii. Jej autor był pierwszym badaczem postrzegającym pierścień jako ważny obiekt historyczny, dokument kultury minionych czasów, na pozór tylko przedmiot drobny, pozbawiony znaczenia.

Zabytki zebrane w pracy *Pierścienie historyczne polskie* podzielił Jaworski na grupy uporządkowane chronologicznie. Cztery najstarsze pierścienie odnosiły się do schyłku Rzeczypospolitej, a pozostałe 114 wiązały się z osobami i wydarzeniami XIX wieku (ostatni z pierścieni pochodził z 1894 roku).

Typologia pierścieni wprowadzona przez Franciszka Jaworskiego stała się ważna dla późniejszych systematyzacji polskiej biżuterii. Choć była to grupa dzieł przygodnie przez niego zebranych, stała się dla kolejnych generacji podstawą do wyodrębnienia nowej kategorii biżuterii, znanej dziś jako „biżuteria patriotyczna”. Z tego powodu Franciszka Jaworskiego należy traktować jako pierwszego ich historiografa, który swoim opracowaniem zwrócił uwagę na potrzebę badań na tym nierozpoznanym polu.

Słowa kluczowe: Franciszek Jaworski; biżuteria, biżuteria patriotyczna, historiografia biżuterii

Abstract: The article concerns the figure of Franciszek Jaworski (1873–1914), a historian, antiquarian, collector, journalist, and journalist from Lviv. His works on Polish historical rings from 1911–1913 are the first to document these items from the end of the 18th century and the 19th century.

Especially the work on rings, written in 1913, had a significant impact on the subsequent literature on Polish jewelry. Its author was the first researcher to perceive the ring as an important historical object, a document of the culture of bygone times, seemingly only a small, meaningless object.

The items collected in the work *Historical Polish Rings* were divided by Jaworski into groups arranged chronologically. The four oldest rings related to the decline of

¹ Referat został wygłoszony 13 czerwca 2019 r. na Zamku Królewskim w Warszawie na XVIII sesji naukowej z cyklu „Rzemiosło artystyczne i wzornictwo w Polsce”, pt. „Rządzić i olśniewać”, zorganizowanej przez Muzeum Zamku Królewskiego w Warszawie i Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Warszawa, 12–13 czerwca 2019.

the Polish-Lithuanian Commonwealth, and the remaining 114 were related to people and events of the 19th century (the last of the rings was from 1894).

The ring typology introduced by Franciszek Jaworski became important for the subsequent systematization of Polish jewelry. Although it was a group of works accidentally collected by him, it became a basis for the next generations to distinguish a new category of jewelry, known today as “patriotic jewellery”. For this reason, Franciszek Jaworski should be treated as the first historiographer who drew attention to the need for research in this unrecognized field with his study.

Keywords: Franciszek Jaworski, jewellery, patriotic jewellery, jewellery historiography

Dla pokoleń lwowskich historyków książki Franciszka Jaworskiego (ilustr. 1) były uczcą dla ducha i intelektu, prawdziwymi rarytasami, podobnie jak jego artykuły. W czasach sowieckich niedostępne, zamknięte na wiele lat w tzw. „specfondach” lwowskich bibliotek² przeżywają obecnie renesans zainteresowania.

W 2013 roku lwowskie wydawnictwo Centrum Europy zainicjowało przekład na język ukraiński książek Franciszka Jaworskiego. Jako pierwszy z zaplanowanej serii ukazał się tom z 1917 roku *O szarym Lwowie*. Redaktor naukowy wydania Jurij Biriulow podczas prezentacji książki w Pałacu Potockich we Lwowie we wrześniu 2013 roku, wspominając postać sławnego lwowianina, stwierdził, że *Franciszek Jaworski był prawdziwym rycerzem starego Lwowa. Był równocześnie naukowcem, dziennikarzem i historykiem*³.

Nieco wcześniej do reedycji dzieł Franciszka Jaworskiego doszło w Polsce. W latach 90. XX wieku ich przedruk zainicjowała seria wydawnicza „Biblioteka Lwowska”⁴. Do odnowienia wiedzy o dziele Franciszka Jaworskiego przyczyniły się także zespoły badawcze powołane w środowiskach naukowych Polski i Ukrainy, które po roku 2000 rozpoczęły systematyczne prace nad lwowskim środowiskiem historycznym XIX i XX wieku⁵.

Na fali ukraińskich przekładów i polskich wznowień dzieł Jaworskiego, w 2017 roku ukazał się w Polsce reprint jego rzadkiej, trudno dostępnej pracy z 1912 roku *Pierścienie historyczne polskie*⁶ poświęconej pierścieniom z końca XVIII stulecia i z wieku XIX. Praca o pierścieniach, powstała u progu XX wieku, warta jest bliższego omówienia ze względu na rolę, jaką odegrała w kolejnych latach. Z przeglądu piśmiennictwa poświęconego historii biżuterii w Polsce wynika,

2 | SMIRNOW 2013.

3 | *Ibidem*.

4 | *Ibidem*.

5 | MICHALSKA-BRACHA 2012, s. 12; JULKOWSKA 2016, s. 343–355.

6 | JAWORSKI 2017.

że jej autor był pierwszym z badaczy⁷ postrzegających pierścienie jako ważny obiekt historyczny. Ten drobny i na pozór pozbawiony znaczenia przedmiot, *na który nikt uwagi nie zwracał, tak jak zapomina się o przedmiotach codziennego użytku*, Jaworski traktował jak *dokument kultury niedawnych czasów*⁸.

Zainteresowanie Jaworskiego dotyczyło pierścieni z czasów porozbiorowych, upamiętniających *każdy dzień sławy i smutku, każdy płacz, klęskę, zaciśnięcie kajdan i promyk wolności*. Pierścień jako taki miał dla Jaworskiego *znaczenie pamiątki narodowej*⁹, *sprzętu narodowego*. Pogląd ten nie był nowy, rozpowszechniony był już w środowisku XVIII-wiecznych zbieraczy i kolekcjonerów, którzy w sytuacji narodu podzielonego między trzech zaborców zbieranie pierścieni traktowali jako szczególne patriotyczne zadanie¹⁰. Zachowane pamiątki narodowe miały być gwarancją dla przyszłości narodu¹¹.

Bardziej oryginalne było podejście Jaworskiego, który pierścieniom tym nadał nie tylko znaczenie artefaktów upamiętniających opiewane wydarzenia, ale też dokumentów przekazujących informacje o ludziach i procesach, które powołały je do istnienia. Uznał je za reprezentantów swojej epoki, odzwierciedlenie pojęć, upodobań, *źródło do poznania współczesnego sobie gustu* – jak pisał. W tym ujęciu zatem przedmiot upamiętniający upamiętnia jednocześnie ludzi, dla których jego wykonanie i istnienie było ważne. Mając świadomość nowego interpretacyjnego podejścia, które moglibyśmy nazwać *upamiętnianiem drugiego stopnia*, we wstępie do omawianej książki zaznaczył, że nikt przed nim *nie wspomniał ani słowem o takim znaczeniu pierścieni*¹².

Podejście Jaworskiego – niczym detektywa historii tropiącego *ślady przeszłości*, traktowane jako pamiątki wydarzeń, będące dowodem na to, jak było – pomijało aspekty dociekań warsztatowych, formalnych czy estetycznych. W jego ujęciu na daleki plan schodziły kwestie wykonawstwa, pochodzenia, powtarzalności wzorów etc. Niezależnie jednak od tego, pierścienie zewidencjonowane przez Jaworskiego są dzisiaj dla nas bezcennym źródłem wiedzy o dziełach w dużej części już nieistniejących.

Zabytki zebrane w pracy *Pierścienie historyczne polskie* podzielił Jaworski w grupy uporządkowane chronologicznie. Cztery najstarsze pierścienie odnosiły się do schyłku Rzeczypospolitej, a pozostałe 114 wiązały się z osobami i wydarzeniami

7 | LETKIEWICZ 2019.

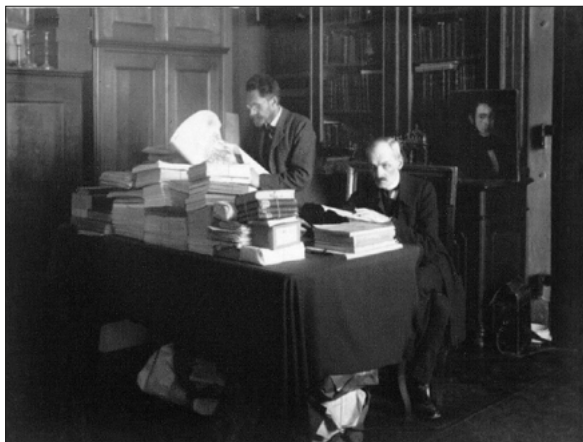
8 | JAWORSKI 2017, s. 12–13.

9 | LETKIEWICZ 2020, s. 507–519.

10 | JURKOWSKA 2014, s. 290, 300–351.

11 | *Ibidem*, s. 294.

12 | JAWORSKI 2017, s. 12–13.

1. Franciszek Jaworski (z prawej) i Franciszek Kowalyszyn w pracowni Archiwum Miejskiego we Lwowie (1911), fot. Polona, sygn. F. 25093/III, <https://polona.pl/item/franciszek-jaworski-i-franciszek-kowalyszyn-w-pracowni-archiwum-miejskiego-w-ratuszu-we,NDA4MTkwNjg/o/#info:metadata> [dostęp 20.07.2021].

XIX wieku (ostatni z pierścieni pochodził z 1894 roku). Typologia pierścieni wprowadzona przez Franciszka Jaworskiego stała się ważna dla późniejszych systematyzacji polskiej biżuterii. Choć była to grupa dzieł przygodnie przez Jaworskiego zebranych, stała się dla kolejnych generacji podstawą do wyodrębnienia nowej kategorii biżuterii, znanej dziś jako biżuteria patriotyczna.

Dla zrozumienia postawy i zainteresowań Franciszka Jaworskiego ważne jest przybliżenie kilku faktów z jego bogatej biografii. Urodził się w roku 1873 w Gródku Jagiellońskim w obwodzie lwowskim (położonym 25 km na zachód od Lwowa). Do

gimnazjum uczęszczał we Lwowie. Tu też podjął studia prawnicze na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego, a po ich ukończeniu rozpoczął pracę jako urzędnik w magistracie lwowskim. W 1903 roku na wniosek tegoż magistratu otrzymał pracę na stanowisku pomocnika archiwariusza u boku znanego lwowskiego historyka, archiwisty i antykwariusza Aleksandra Czołowskiego (1865–1944), założyciela lwowskiego Muzeum Historycznego¹³. Na tym stanowisku pozostał do swej przedwczesnej śmierci w 1914 roku, przeżywszy niespełna 41 lat¹⁴.

Był też Franciszek Jaworski asystentem w Muzeum Historycznym, odpowiedzialnym za ochronę zabytków kultury, ich zabezpieczanie i ewidencjonowanie. Brał aktywny udział w organizowaniu wystaw historycznych, angażując się w przygotowanie wystawy *Pamiętki 1863 roku* zorganizowanej we Lwowie w 1913 roku. Pełnił wówczas funkcję sekretarza sekcji wystawowej Komitetu 50. rocznicy powstania styczniowego oraz opracował katalog ekspozycji *Album pamiątek roku 1863*¹⁵.

Jaworski był jednym z założycieli Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa, powołanego w 1906 roku. Wchodził w skład jego prezydium oraz pełnił funkcję redaktora wydawanej przez Towarzystwo serii wydawniczej „Biblioteka Lwowska”, w której opublikował swoje prace poświęcone historii, instytucjom i architekturze

13 | MICHALSKA-BRACHA 2012, s. 15–19; MICHALSKA-BRACHA 2016a, s. 108–109.

14 | OPAŁEK 1914; PAWŁOWSKI 1914, s. 315–316; CHAREWICZOWA 1938, s. 125–132; LECHICKI 1964–1965, s. 105–106; MICHALSKA-BRACHA 2012, s. 15–16.

15 | MICHALSKA-BRACHA 2016a, s. 109–110.

Lwowa¹⁶. Okres jego największej aktywności pisarskiej i najlepszych prac przypada na lata 1902–1912. W tym jednym dziesięcioleciu wydał 21 publikacji książkowych. W realizacji części zamierzeń przeszkodziła mu gruźlica, na którą ciężko zachorował. Nieukończone zostały prace: *Więzienie karmelickie* oraz *Herb miasta Lwowa*. Dwie inne: *O szarym Lwowie* (1917) i *Księga ławnicza miejska 1441–1448* (1921), ukazały się drukiem dopiero po śmierci autora¹⁷.

Historyk prowadził także szeroką działalność publicystyczną, nie tylko aktywnie pisząc do kilku tytułów prasy lwowskiej, m.in. do „Kuriera Lwowskiego”, „Gazety Lwowskiej”, dodatku literacko-naukowego „Tydzień” (w latach 1893–1906) oraz „Na Ziemi Naszej” (w latach 1909–1911), ale też pełniąc w „Kurierze Lwowskim” i „Tygodniu” funkcje członka redakcji i redaktora odpowiedzialnego¹⁸. Spod jego pióra wyszła blisko połowa artykułów historycznych publikowanych na łamach dodatków „Tydzień” i „Na Ziemi Naszej”. Dane te są orientacyjne, ponieważ niektóre z jego tekstów ukazywały się anonimowo¹⁹.

Udziałał się także we władzach Towarzystwa Dziennikarzy Polskich powołanego we Lwowie w 1893 roku²⁰. Był sekretarzem Polskiego Stronnictwa Ludowego i aktywnym jego działaczem. Z racji swoich przekonań politycznych już na studiach nazwany został *czerwonym radykałem*²¹.

To jednak nie koniec aktywności Franciszka Jaworskiego. Równie czynny i owocny okazał się na polu kolekcjonerstwa i muzealnictwa. Na łamach „Tygodnika” i „Na Ziemi Naszej” omówił znane prywatne kolekcje Lwowian: aptekarza i uczestnika powstania styczniowego Zygmunta Drągowskiego (1843–1915), aktora i dziennikarza Jarosława Odrowąż Pieniążka (1853–1920) oraz historyka sztuki i kustosa Muzeum Miejskiego we Lwowie Stanisława Zarewicza (1874–1931). Gromadził również materiały dotyczące zbiorów Władysława Łozińskiego, posiadającego jedną z największych kolekcji dzieł sztuki i militariów²². Sporządził katalog unikatowej kolekcji medali Władysława Przybysławskiego, opublikowany w 1910 roku²³. Pozostawił opracowania na temat lwowskich ekslibrisów (*Lwowskie znaki biblioteczne*) i numizmatyki²⁴.

16 | *Ibidem*, s. 110; CHAREWICZOWA 1938, s. 125–127.

17 | MICHALSKA-BRACHA 2016b, s. 269.

18 | LUBCZYŃSKA 2017, s. 149.

19 | MICHALSKA-BRACHA 2016b, s. 268.

20 | MICHALSKA-BRACHA 2016a, s. 110.

21 | CHAREWICZOWA 1938, s. 128.

22 | *Ibidem*, s. 112–113.

23 | JAWORSKI 1910; MICHALSKA-BRACHA 2016a, s. 113.

24 | CHAREWICZOWA 1938, s. 127–128; MICHALSKA-BRACHA 2016a, s. 113.

Dorobek pisarski Franciszka Jaworskiego przypadł na lata intensywnego rozwoju badań z zakresu regionalistyki i dziejów Lwowa²⁵. Sprzyjało temu instytucjonalne oparcie w lwowskich archiwach, bibliotekach, miejskich muzeach, towarzystwach naukowych, literaturze krajoznawczej i czasopiśmiennictwie o profilu społeczno-kulturalnym. Aktywność na tych polach wspierały władze miasta. Badania z zakresu regionalistyki i historii Lwowa mieściły się w obszarze badań uniwersyteckich historyków, archiwistów, muzealników, miłośników przeszłości, publicystów i amatorów. W swoich pracach nawiązywał do badań regionalnych prowadzonych przez Władysława Łozińskiego i Fryderyka Papée²⁶.

W pracy o pierścieniach historycznych wyszedł Jaworski poza obszar regionalny. Oprócz zasobów lwowskich (Muzeum im. Lubomirskich we Lwowie, Muzeum im. Króla Jana III Sobieskiego we Lwowie, Biblioteki Pawlikowskich we Lwowie) sięgnął do zbiorów kolekcjonerów warszawskich, Muzeum Narodowego w Krakowie, Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie, Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu, Muzeum Tarczyńskiego w Łowiczu, a także do wielu indywidualnych kolekcjonerów prywatnych z Galicji i Królestwa Polskiego.

Pierwsze publikacje poświęcone pierścieniom historycznym zamieścił Jaworski na łamach pisma „Na Ziemi Naszej” w 1911 roku²⁷. Ukazało się wówczas 15 artykułów poświęconych pamiątkowym pierścieniom polskim. Teksty te wydał w 1912 roku w postaci książki, w której przyjął podział na rozdziały niemal dosłownie powtarzające treść wcześniejszych artykułów. Publikacja była ilustrowana rysunkami wybranych pierścieni wykonanymi przez Rudolfa Mękickiego (1887–1942), wykładowcę Politechniki Lwowskiej, znanego medaliera, historyka sztuki, muzeologa, twórcę ekslibrisów i redaktora naczelnego kwartalnika „Zapiski Numizmatyczne”²⁸.

Wydanie artykułów o pierścieniach zbiegło się w czasie z przygotowaniem do uroczystych obchodów 50-lecia powstania styczniowego przypadających na rok 1913, możliwych do publicznego, swobodnego celebrowania jedynie w Galicji, gdzie Polacy uzyskali w latach 1860–1873 spore ustępstwa ze strony Austriaków²⁹. Na długo przed datą obchodów, bo już w roku 1911, zawiązał się Komitet i rozpoczęto przygotowania do uroczystości³⁰. Franciszek Jaworski został zaangażowany jako

25 | CHAREWICZOWA 1938; TOCZEK 2013, s. 254–256.

26 | MICHAŁSKA-BRACHA 2016a, s. 106–108.

27 | JAWORSKI 1911.

28 | JAWORSKI 2017.

29 | Galicja uzyskała własny Sejm i Wydział Krajowy, cieszyła się wolnością prasy, nauki i nauczania, wolnością stowarzyszeń. Od 1869 r. językiem urzędowym w Galicji stał się język polski. W 1870 r. Lwów uzyskał pełny samorząd na czele z prezydentem miasta. JEDYNAK 2007, s. 111.

30 | *Przewodnik* 1913, s. 4–5.

sekretarz wystawy oraz autor katalogu ekspozycji. Zmierzył się z zadaniem bardzo trudnym, zważywszy na liczbę eksponatów (w większości nieopracowanych), jakie napłynęły na wystawę, łącznie w liczbie około 10 000, pozyskanych od 372 posiadaczy. Wśród „narodowych pamiątek” zgromadzonych w 15 salach Pałacu Sztuki we Lwowie, obok portretów, mundurów, broni, sztandarów, pieczęci, pamiątek okresu manifestacji i żałoby narodowej, pamiątek zesłań, nekrologów, w jednej z sal pokazano pierścienie i „czarną biżuterię”. Tę ważną wystawę dokumentowały dwa wydawnictwa – *Przewodnik po wystawie 1863. 1863–1913* oraz *Album pamiątek roku 1863* ze wstępem Franciszka Jaworskiego³¹.

Powstanie styczniowe w narracji Jaworskiego w *Albumie pamiątek roku 1863* przedstawione zostało językiem podniosłej retoryki jako nadzwyczajny, bohaterski zryw całego narodu. Pięćdziesiąt lat, jakie minęło od czasu wybuchu powstania, zatarło we wspomnieniach Lwowian negatywne oceny działań politycznych i ich skutków pociągających za sobą tysiące ofiar³². Powstanie styczniowe w miarę upływu czasu zyskiwało coraz więcej pozytywnych opinii i ulegało z wolna idealizacji, mitologizacji, a jego uczestnicy – gloryfikacji i heroizacji. Postrzegano ich jako bohaterów. Ich postawy moralne nawiązujące do romantycznego wzorca były wysoko cenione jako pełne poświęcenia i ofiar, niezłomnej walki do końca, łącznie z oddaniem życia za sprawę Ojczyzny³³.

Podniosły język wypowiedzi obrał już wcześniej Franciszek Jaworski w tekstach poświęconych polskim pierścieniom. W jego narracji doszło do przewartościowania tych przedmiotów. Inaczej niż Izabela Czartoryska³⁴, przedmiotom nie tylko królewskim, ale też prywatnym, osobistym pamiątkom z domowych szuflad³⁵, nierzadko o małej wartości materialnej³⁶ – nadał zaszczytne miano „narodowej pamiątki”.

Rzeczowy zakres „narodowych pamiątek” otwierają w jego pracy pierścienie konfederacji barskiej z lat 1768–1772, które zdaniem historyka dały początek

31 | *Ibidem*; *Album pamiątek* 1913.

32 | Lwów był „matecznikiem” polskości, narodowych tradycji, a w XIX i XX w., aż po czasy II wojny światowej ośrodkiem słynącym z długiej tradycji obyczaju patriotycznego. Zagadnienia lwowskiego patriotyzmu rozpatrują: JEDYNAK 2007, s. 109–116; STAWARZ 2007, s. 151–159; MICHALSKA-BRACHA 2012, s. 11–26; MICHALSKA-BRACHA 2016a, s. 108–114; LUBCZYŃSKA 2017, s. 147–168.

33 | MICHALSKA-BRACHA 2003, s. 77.

34 | Uwaga Izabeli Czartoryskiej koncentrowała się na pamiątkach i relikwiach sławnych postaci królów, wodzów, poetów i uczonych. JURKOWSKA 2014, s. 354–355.

35 | Niektóre z tych domowych relikwii w czasie pisania książki przez Franciszka Jaworskiego znajdowały się już w posiadaniu muzeów.

36 | JAWORSKI 2017, s. 13–15, wymienia zbiory prywatne, a także kilka publicznych, w których znalazły się przejęte zbiory prywatne. Pewną ich część stanowiły pierścienie o niskiej wartości materialnej: żelazne, brązowe, mosiężne, rogowe, kościane, wykonane z włosów.

*hasłom narodowym, stały się arką symbolów polskiej myśli, pisaną tablicą obywatelskiego obowiązku*³⁷. Ich systematyzację kończy w książce o pierścieniach opis srebrnej obrączki wybitej na pamiątkę Wystawy Krajowej we Lwowie w 1894 roku.

Wyliczając pierścienie, które *wstrząsnęły umysłami*, obudziły *bohaterskie porwy*, Jaworski wyodrębnił w ramach zbioru „narodowych pamiątek”: zaszczytne pierścienie króla Stanisława Augusta, rozdawane mieszczańskim twórcom Konstytucji majowej; nagrodowe pierścienie powstałe z inspiracji Tadeusza Kościuszki, wręczane zasłużonym żołnierzom; jak też pierścienie z jego wizerunkiem fundowane przez zwykłych obywateli, którzy chcieli uczcić śmierć wodza i niekwestionowanego bohatera. Do pamiątek narodowych włączył również pierścienie z wizerunkiem Kościuszki zamawiane z okazji sypania jego kopca i rocznic śmierci; pierścienie związane z epopeją napoleońską; rozdawane przyjaciółom przez księcia Józefa Poniatowskiego z podobizną własną; fundowane przez jego żołnierzy powracających do ojczyzny czy też przez żołnierzy księcia pełniących straż przy jego zwłokach przywiezionych z Lipska do Warszawy; pierścienie upamiętniające śmierć księcia Józefa Poniatowskiego, wykonane jakoby z podków jego konia. W swoim opisie zamieścił Jaworski pierścienie Królestwa Kongresowego; pierścienie spiskowców z tajnymi znakami; pierścienie wręczane jako oznaka czci wybitnym zasłużonym; pierścienie powstania listopadowego – z hasłami niepodzielności Polski i Litwy i związane z jego bohaterami (m.in. poświęcone Józefowi Chłopickiemu, Adamowi Czartoryskiemu, Janowi Skrzyneckiemu, Józefowi Sowińskiemu), i styczniowego – z hasłami ufności w wodzów, bohaterów i Boga (z modlitwymi wezwaniami, symbolami religijnymi, znakami narodowymi)³⁸.

Wśród różnych form i treści oraz różnego przeznaczenia pierścieni historycznych wylicza Franciszek Jaworski pierścienie sławnych pisarzy i postaci zasłużonych dla polskiej kultury: pierścienie Ignacego Krasickiego, pierścienie poświęcone pamięci uczonego prawnika i historyka Tadeusza Czackiego, pierścienie Juliana Ursyna Niemcewicza, Leonarda Chodźki, pierścienie upamiętniające 50-lecie pracy pisarskiej Józefa Ignacego Kraszewskiego³⁹. Wśród pierścieni historycznych znalazły się i te związane z masonerią⁴⁰.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że do pamiątek Królestwa Kongresowego Jaworski zaliczył także pierścienie poświęcone carowi Aleksandrowi I, władcy uznawanemu w opinii jego polskich poddanych za „wskrzesiciela Polski”. Pisząc

37 | *Ibidem*, s. 9.

38 | *Ibidem*, s. 17 i nn.

39 | *Ibidem*, s. 21–22 i nn.

40 | *Ibidem*, s. 46–48.

2. Nagrobek Franciszka Jaworskiego na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie autorstwa Witolda Rawskiego juniora, fot. Grażyna Basarabowicz, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lwow-Lyczakow-Jaworski.jpg> [dostęp 20.07.2021], w domenie publicznej.

jednak z perspektywy późniejszych rozczarowań następcami Aleksandra I i prześladowań, jakich Polacy doznali – Franciszek Jaworski opinii tej nie podzielał⁴¹.

Oprócz pierścieni poświęconych postaciom władców, wodzów, bohaterów i zasłużonych dla polskiej kultury w opracowaniu Franciszka Jaworskiego znalazły się pierścienie upamiętniające ważne wydarzenia historyczne (m.in. Akt Konfederacji Generalnej z 1812 roku, proklamujący przywrócenie Królestwa Polskiego; obronę Zamościa w 1813 roku przed wojskami rosyjskimi; noc belwederską 1830 roku; śmierć pięciu niewinnie zabitych 27 lutego 1861 roku; masakrę na Placu Zamkowym w Warszawie 8 kwietnia 1861 roku; czasy żałoby narodowej 1861–1863), a także sławne miejsca (m.in. bitwy pod Stoczkiem, Wawrem, Grochowem, Gdowem).

Narracja zaproponowana przez Jaworskiego przy prezentacji pierścieni upamiętniających ważne osoby, doniosłe wydarzenia czy wyjątkowe dla historii miejsca wywołuje asocjacje z hagiograficznymi przekazami o relikwiach świętych i miejscami ich kultu. Niemniej pod tą emocjonalnie nacechowaną powierzchnią kryje się racjonalnie skonstruowana podstawa. W polskiej historiografii była to bowiem pierwsza próba zastosowania nowoczesnego warsztatu naukowego do badań nad biżuterią.

Typologia pierścieni i idąca za nią terminologia wprowadzona przez Franciszka Jaworskiego stała się załączkiem późniejszych, utrzymanych w podobnym duchu prób uchwycenia kluczowych problemów w opracowaniach historii polskiej biżuterii. Z tego powodu należy traktować go jako pierwszego ich historiografa, który swoim opracowaniem zwrócił uwagę na potrzebę badań na tym nierozpoznanym polu.

Franciszek Jaworski zmarł 18 marca 1914 roku. Pozostawił żonę Emilię z Peszkowskich, 12-letniego syna i 8-letnią córkę Irenę⁴². Został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie (ilustr. 2). Na jego grobie stanął pomnik autorstwa lwowskiego rzeźbiarza i konserwatora zabytków Witolda Rawskiego juniora, pozbawiony obecnie zwieńczenia w postaci kamiennej urny i stojącego na nim krzyża⁴³.

Bibliografia

- Album pamiątek 1913 – *Album pamiątek roku 1863*, ze wstępem Franciszka Jaworskiego, Lwów 1913.
- CHAREWICZOWA 1938 – Łucja Charewiczowa, *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*, Lwów 1938.

41 | *Ibidem*, s. 45–46.

42 | CHAREWICZOWA 1938, s. 128.

43 | NICIEJA [b.r.], s. 188.

- JAWORSKI 1910 – Franciszek Jaworski, *Medaliony polskie. Zbiór rodziny Przybyśławskich*, Lwów 1910.
- JAWORSKI 1911 – Franciszek Jaworski, *Pierścienie historyczne*, „Na Ziemi Naszej”, nr 1 (1911), s. 3–5; nr 2 (1911), s. 2–4; nr 3 (1911), s. 3–5; nr 4 (1911), s. 5–7; nr 5 (1911), s. 1–3; nr 6 (1911), s. 4–6; nr 7 (1911), s. 4–5; nr 8 (1911), s. 5–6; nr 9 (1911), s. 3–5; nr 10 (1911), s. 1–3; nr 16 (1911), s. 4–5; nr 17 (1911), s. 4–6; nr 18 (1911), s. 2–4; nr 19 (1911), s. 3–6; nr 20 (1911), s. 3–4.
- JAWORSKI 2017 – Franciszek Jaworski, *Pierścienie historyczne polskie*, Sandomierz 2017.
- JEDYNAK 2007 – Stanisław Jedynak, *Obchody patriotyczne we Lwowie w czasach zaborów*, [w:] *Polski obyczaj patriotyczny od XVIII do przełomu XX/XXI – ciągłość i zmiana*, red. naukowa Andrzej Stawarz, Wiesław Jan Wysocki, Warszawa 2007, s. 109–116.
- JULKOWSKA 2016 – Violetta Julkowska, *O roli międzynarodowych projektów naukowych prowadzonych w środowisku historyków historiografii w XXI wieku*, [w:] *Historia. Ciągłość i zmiany. Studia ofiarowane Profesorowi Jerzemu Maternickiemu*, red. naukowa Mariola Hoszowska, Joanna Pisulińska, Paweł Sierżęga, Rzeszów 2016.
- JURKOWSKA 2014 – Hanna Jurkowska, *Pamięć sentymalna. Praktyki pamięci w kręgu Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk i w Puławach Izabeli Czartoryskiej*, Warszawa 2014.
- LECHICKI 1964–1965 – Czesław Lechicki, *Jaworski Franciszek (1873–1914)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 11, Wrocław etc. 1964–1965, s. 105–106.
- LETKIEWICZ 2019 – Ewa Letkiewicz, *Polska biżuteria patriotyczna. Terminologia, definicje, znaczenia i konteksty*, [w:] *Biżuteria w Polsce. Konteksty, zbiory, ekspozycje*, red. naukowa Katarzyna Kluczajd, Toruń 2019 („Rzemiosło Artystyczne i Wzornictwo w Polsce”), s. 31–39.
- LETKIEWICZ 2020 – Ewa Letkiewicz, „Pamiętka narodowa”. *Kilka uwag o zmianie denotacji terminu w kontekście badań nad kulturą ziem polskich w XIX wieku*, [w:] *Paragone. Pasaże sztuki*, Księga Jubileuszowa Profesora Lechosława Lameńskiego, red. Elżbieta Błotnicka-Mazur, Anna Dzierżyc-Horniak, Magdalena Howrus-Czajka, Wydawnictwo KUL, Lublin 2020, s. 507–519.
- LUBCZYŃSKA 2017 – Aleksandra Lubczyńska, *Na Ziemi Naszej. Dodatek naukowo-literacki „Kuriera Lwowskiego” (1909–1919) – pismo, jego tematyka i autorzy*, [w:] *Znani i nieznanymi dziewiętnastowiecznego Lwowa*, „Studia i Materiały”, t. 5 (2017), red. Lidia Michalska-Bracha, Małgorzata Przeniosło, s. 147–168.
- MICHALSKA-BRACHA 2003 – Lidia Michalska-Bracha, *Powstanie styczniowe w pamięci zbiorowej społeczeństwa polskiego w okresie zaborów*, Kielce 2003.
- MICHALSKA-BRACHA 2012 – Lidia Michalska-Bracha, *W kręgu miłośników przeszłości Lwowa – Franciszek Jaworski i Józef Białynia-Cholodecki*, [w:] *Znani i nieznanymi międzywojennego Lwowa*, „Studia i Materiały”, t. 3 (2012), red. Małgorzata i Marek Przeniosło, s. 11–26.
- MICHALSKA-BRACHA 2016a – Lidia Michalska-Bracha, *Dzieje Lwowa w twórczości historycznej Franciszka Jaworskiego (1873–1914)*, [w:] *Historia. Ciągłość i zmiana. Studia ofiarowane Profesorowi Jerzemu Maternickiemu*, red. naukowa Mariola Hoszowska, Joanna Pisulińska, Paweł Sierżęga, Rzeszów 2016, s. 105–115.
- MICHALSKA-BRACHA 2016b – Lidia Michalska-Bracha, *Problematyka ochrony zabytków i pamiątek przeszłości na łamach dodatku literacko-naukowego do „Kuriera Lwowskiego” na przełomie XIX/XX wieku*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach”, t. 31 (2016), s. 263–279.
- NICIEJA [b.r.] – Stanisław Sławomir Nicieja, *Ogród snu i pamięci. Dzieje Cmentarza Łyczakowskiego oraz ludzi tam spoczywających w latach 1786–2010*, Opole [b.r.].

- OPALEK 2014 – Mieczysław Opalek, *Franciszek Jaworski*, „Kurier Lwowski”, nr 111 (1914).
- ORTYL 2005 – Tadeusz Ortyl, *Kronika Polskiego Towarzystwa Numizmatycznego Oddział w Sanoku im. Rudolfa Mękickiego 1972–2005*, Sanok 2005.
- PAWŁOWSKI 1914 – Bronisław Pawłowski, *Franciszek Jaworski*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 28 (1914), z. 2, s. 315–316, [online] <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/23516/edition/20776/content?ref=desc> [dostęp 6.06.2019].
- Przewodnik 1913 – *Przewodnik po wystawie 1863. 1863–1913*, Lwów 1913.
- SMIRNOW 2013 – Jurij Smirnow, *Powrót Franciszka Jaworskiego do Lwowa*, „Kurier Galicyjski”, nr 19 (2013), [online], <https://www.kuriergalicyjski.com/kultura/wydarzenia/2674-powr-t-franciszka-jaworskiego-do-lwowa> [dostęp 6.06.2019].
- STAWARZ 2007 – Andrzej Stawarz, *O scenariuszach polskich świąt narodowych 3 Maja i 11 Listopada obchodzonych po roku 1918*, [w:] *Polski obyczaj patriotyczny od XVIII do przełomu XX/XXI w. – ciągłość i zmiana*, red. naukowa Andrzej Stawarz, Wiesław Jan Wysocki, Warszawa 2007, s. 151–159.
- TOCZEK 2013 – Alfred Toczek, *Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład w kulturę książki i prasy (1860–1918)*, Kraków 2013.